

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 3 (94)

Нұр-Сұлтан
2021

Редакциялық алқа:

А. Мұхамедиұлы,	өнертану докторы, профессор (алқа төрағасы)
Асанканов А.А.,	тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Қырғызстан).
Әбдуақап Қара,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Түркия).
Бороффка Н.,	археология докторы, профессор (Германия).
Бейсенов А.З.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Ибадуллаева З.Ө.,	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Қазақстан).
Ибраева А.Г.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі (Қазақстан).
Касеналин А.Е.,	PhD докторы (Қазақстан).
Купаева А.Қ.,	PhD докторы (Қазақстан).
Қартаева Т.Е.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Малдыбаева Р.К.,	өнертану кандидаты (Қазақстан).
Мұқтар Ә.Қ.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Нұразхан А.Ш.,	педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Көркемөнер академиясының академигі (Қазақстан).
Оңғар А.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Самашев З.С.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Төлеубаев Ә.Т.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Смағұлов О.С.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан).
Таймағамбетов Ж.Қ.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Үмітқалиев Ұ.Ұ.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Шамильоглу Ю.,	Висконсин университетінің профессоры (АҚШ).

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Қазақстан Тәуелсіздігіне – 30 жыл

Алимбаев А.Е. «Мәңгілік ел» идеясы және Түркілік интеграция 4

Археология

Құрманғазов И.С., Абдималков К.Г., Әлібай Б.Е. «Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының Ботай қонысында 2021 жылы жүргізген ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері 12
Білалова Г.Д. Б.з.д. VII-VI ғғ. Сарыарқадағы ерте сақ аң стилінің маңызды белгілері мен ерекшеліктері 24
Нугманова Н.Т. История археологического изучения средневекового городища Сарайчик 34

Этнография

Жайлыбаев Д.Ж. XIX ғ. ортасы мен XX ғ. басындағы Орта Азия халықтарындағы неке және отбасындағы сый алмасу мәселелері 41
Үмітқалиев Ұ.Ұ., Искаков Қ.А. Қазақ халқындағы мәйітті уақытша сақтау және жөнелту ғұрпы: этнографиялық материалдар негізінде 50

Тарих. Тұлға. Тағылым

Артықбаев Ж.О. «Әкеміз Үкі, аман бол!» (Г.Н. Потанин жазбаларындағы Абақ-Керей Қазыбек мырза туралы хикая) 57
Рахимбаева Г.К. Тарихи жырлардың жиналып, зерттелу тарихы (Шығыс Қазақстан өңіріндегі тарихи жырлар негізінде) 63
Хасенов С.С. Әулие Ырғызбай Досқанаұлы және оның емшілік қызметі 71
Кеңшілікұлы А. Мұқағали ғасыры 81
Әлжан Л.Т. «Айқапты» танытқан тұлға 95
Серімов Е.Е. Әбу-л-Қасым Махмұд ибн Омар Жаралла аз-Замахшаридің өмірі және шығармашылығы 101

Филология

Оразбек М.С. Абай шығармаларындағы әлемдік және ұлттық архетиптер 112
Бияров Б.Н. Гидрографиялық терминдерден жасалған түбір топонимдер 131

Музей ісі

Ибраева Г.О. Музейдегі танымы мол кездесу 139
Қабдоллаев М.С. Шығыстың шырайын кіргізер музей-қорық 145

CONTENTS

Kazakhstan's independence – 30 years

Alimbayev A.E. The idea of «Mangilik el» and Turkish integration 4

Archaeology

Kurmaniyazov I.S., Abdimalkov K.G., Alibai B.E. Research work carried out by the «Botai» State Historical and Cultural Museum-Reserve in the settlement of Botai in 2021 12
Bilyalova G.D. Some features and differences of the early saks animal style of Saryarka in vii-vi centuries 24
Nugmanova N.T. History of archeology of the medieval town Sarayshik 34

Ethnography

Zhailybaev D.Zh. Problems of the gift of marriage and family relations in the people of Central Asia in the middle of the XIX – at the beginning of the 20th century 41
Umitkaliyev U., Iskakov K. Preliminary preservation of the bodies of the deceased until burial among the Kazakh people: based on the archaeological and ethnographic materials 50

History. Personality. Reading

Artykbayev Zh.O. «Our father Owl, goodbye!» (The narrative of Kazybek myrza from Abak-Kerey in the diaries of G.N.Potinin) 57
Rakhimbayeva G.K. The history of studying and collecting historical songs (Based on historical songs of the East Kazakhstan region) 63
Khasenov S.S. Aulie Irgizbay Doskhanuly and his healing activities 71
Kenshilikuly A. The age of Mukagali 81
Alzhan L.T. The life and work of Mukhamedzhan Seralin 95
Serimov E.E. The life and work of Abu-l-Kasim Mahmud ibn Omar Jaralli az-Zamakhshari 101

Philology

Orazbek M.S. World and national archetypes in the works of Abai 112
Biyarov B.N. Root toponyms created from hydrographic terms 131

Museum business

Ibraeva G.O. A cognitive meeting at the museum. 139
Kabdullaev M.S. Museum-reserve in the east of the country 145

Хасенов С.С.

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
e-mail: syrymhasenov22@gmail.com

ӘУЛИЕ ЫРҒЫЗБАЙ ДОСҚАНАҰЛЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕМШІЛІК ҚЫЗМЕТІ

Мақалада қазақтың әулиесі, көріпкелі әрі дана абызы Ырғызбай Досқанаұлының өмірі мен бойындағы тылсым қасиеттері кеңінен қарастырылған. Ырғызбай Досқанаұлының ғұмыры мен заманы туралы тарихи деректер қалыптасқан канондық зерттеулерден өзгеше жаңаша сипатта берілген. Сонымен қатар әулиеге арналып салынған тарихи-мәдени кешендердің ғылыми тұжырымдамасы оның көріпкелдік қасиеттерімен ұштастырыла кешенді түрде жазылды.

Түйін сөздер: әулие, халық емшісі, емшілік, кесене, мешіт, кітапхана, халық медицинасы, фармацевт.

Кіріспе

Соңғы жылдары қазақ қоғамында ерекше құрмет тұтып, мәңгілік есте сақтайтын тұлғаларының тарихына қызығушылықтың артқандығы баршаға мәлім. Олар қол бастаған батырлары мен сөз бастаған билері, ақын-жыраулары, абыз ақсақалдары мен көріпкел әулиелері, емшілер мен бақсы-балгерлері. Батырлар мен билер, ақындар туралы деректер халық ауыз әдебиеті арқылы және кейбір тарихи құжаттарда сақталса, әулиелер мен емші, бақсы-балгерлер туралы деректер көбіне тек халықтың тарихи жадында сақталып, ауызша тараған. Біріншіден, тәуелсіздік алған халықтың өз тарихын білуге ынтасы артты. Екіншіден, қазіргі қазақ қоғамының тарихи санасы сапалы деңгейге көтерілді. Сондықтан болар қазақ халқының тарихында болған белгілі емшілер, көріпкелдер мен әулиелер туралы аңыздық, кейде тіпті мифтік сипаттағы әңгімелер басым болып келді. Бұның себебі бұл типті тұлғалардың өз заманында халқына пайдасы мол болса да, ең алдымен діни және

басқарушы билік тарапынан тыйым салынды. Олай дейтініміз ислам діні тарапынан көріпкелдік пен бақсылық, емшілік, балгерлік жасау Аллаға серік қосу ретінде қаралды. Ал билікке келсек, кезіндегі Кеңестік билік пен кеңестік ғылым мұндай қасиетке ие адамдарды халықты алдаушы, дүмше мағынасында қарап қудалауға түсірді. Сол себепті де көптеген әулие, көріпкел, емші сияқты адамдар халық жадында ғана сақталды. Әсіресе, әулиелік, көріпкелдік қасиеті бар адамдар туралы қиял-ғажайыптық оқиғаларға толы әңгіменің таралуы бұған дәлел. Ұлттық тарихи сананың жаңғыртылып, өркениеттік бағыт алуында халқына қызмет ету рухында тәрбиеленіп күш-қуатын қоғам мүддесіне жұмсаған жеке тұлғаларға қатысты мәселелерді ғылыми тұрғыдан зерттеуге кейінгі жылдары кеңінен жол ашылғаны мәлім. Отандық ғылымтануда қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, мәдени дамудың мақсаты ретінде тұлғалардың алар орнын бағалау жөнінде өзіндік пікірлер қалыптаса бастады. Бұл ретте олардың тарихын зерттеу, тағылымды жақтарын ашып көрсету,

қоғамдық-саяси қызметіне талдау жасап, зерттеу нысанына алу қажеттілігі туындайтыны анық. Сондықтан да ғылымтануда өзіндік орын алатын ғұмырнамалық жанр арқылы жекелеген тұлғалардың өмір жолын, сан-салалы қызметін танып-білумен қатар олар өмір сүрген тарихи кезеңнің қыр-сырын түсінуге де мүмкіндік туды.

Тұлғалардың тарихтан алар орнын Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Ұлы тұлғаларын білмейінше, бірде-бір дәуірді дұрыс тану мүмкін емес. Адам тағдырының айнасынан бір тарих көшiнiң жүрiсiн ғана аңдап қоймаймыз, оның рухын, тынысын сезiнеміз. Сондықтан да халқы мен елiнiң алдындағы өздерiнiң перзенттік парызын айқын да анық түсiнген, қандай қиын-қыстау жағдайда да оны адал орындаудан жалтармаған адамдар қай дәуірде өмір сүрсе де, дәйiм өз жұртының нағыз азаматы болып қала берген», - деп атап көрсетті. Міне, сондықтан да болар жалпы қоғамның даму барысын, ондағы орын алған айтулы оқиғаларды жеке тұлғасыз толық сипаттай алмайтындығымыз анық.

Қазақ арасында Ырғызбай Досқанаұлы туралы да тараған әңгімелер тарихи және аңыз тұлғалар туралы мифтерге жатады. Себебі, әулие туралы ауыздан-ауызға тараған халық арасындағы әңгімелер бойынша жасалған бейнесі аңыз бен тарихтың өріліп берілуіне құрылған. Асқақтаған Тарбағатай тауының теріскейінде, Ақсуат өңірінде өмір сүріп, халқына қызмет еткен Ырғызбай Досқанаұлы барлық әулиелерге тән өз ажалын болжап біліп, қай жерге жерлейтінін де айтып кеткен (Ырғызбай, 2018: 12-13).

Негізгі бөлім

Бүгінде Шығыстың рухани бұлағына айналған халық емшісі, көріпкел Ырғызбай Досқанаұлы – Найманның қыржы руынан, оның ішінде Жиен табынан шыққан. Ол негізінен XIX ғасырдың бірінші жартысында емшілікпен айналысып, атағы алысқа кеткен ғажайып емші. Ең алғаш рет белгілі журналист Назарбек Қанафиннің әулие жайында «Атақты емші Ырғызбай еді...» атты мақаласы 1992 жылы жарық көрді. Онда: «...Шыңғыстаудан адам келеді, ол өзін Айдос қыржы Қуандықтың құдасы Өскенбайдың жібергенін айтады. Емші келген адамнан жай-жапсарға әбден қаныққан соң: «Шешек дерті – ауыр дерт, ол өзінді, не көзінді, болмағанда өңінді алуға келеді. Зертен,

сүзек те оңай жау емес. Айтуынша, әлсіреген дене, бауыр, жұмыршақ сырқатына шалдыққан ғой. Мен науқасты, емдемей тұрып жіберген атын алмаймын. Алла сәтін салса, бір айдан кейін барып емдеймін, жазылады! Қазір дәрілік шөптердің піскен шағы. Дер кезінде жинап алған жөн, еліңізге осы сәлемімді жеткізгейсіз, деп дүниеге қызықпайтын Ырғызбай атамыз жетектегі атты кері қайтарыпты», – дейді. Бұдан Ырғызбай әулиенің адамгершілігі мол әрі дана адам болғаны байқалады. Оның жазуынша Ырғызбай Досқанаұлы бұрынғы Ақсуат ауданының Күмісті бастауы маңындағы, қазіргіше алғанда Кіндікті аталатын кеңшардың «Ақши» елді қонысына таяу маңда 1787 жылы дүниеге келіпті де, пайғамбар жасына жеткенде, 1850 жылы Құрайлы даласының «Мыңжылқы» құдығына таяу маңдағы күзеуде қайтыс болған. Денесі табиғаттың маң даладағы ұлы ескерткіші – «Бөрігостаған» атанған алып тастан қырық шақырымдай қашықтықтағы құба белге жерленіпті», – деп жазады (Қанафин, 192: 14-15).

XIX ғасырдың бірінші жартысында Ресей елі Қазақстанды жан-жақты зерттеуді бастап, оның тарихы мен лингвистикасы, экономикасын және этнографиясы бойынша ізденістер жүргізе бастады. Осы негізде 1817 жылы Орыс географиялық қоғамы Орынбор бөлімі ашылып, одан кейін Батыс-Сібір бөлімін ашуға даярлық жүріп жатты. Орыс зерттеушілері И.Г. Андреев, Н.Я. Коншин, И. Завалишин, П.С. Палль, Н. Рычков, А.В. Левшин және басқа да көптеген зерттеушілер қазақ даласын зерттеуге, Еуразия кеңістігіндегі көшпелілер өмірін зерделеуге барынша ықылас танытты. Дәл осы XIX ғасырдың 30-жылдарының соңы мен 40-жылдың басында Ресейдің төніп келе жатқан отаршылдығына қарсы Кенесары Қасымов көтерілісі қазақ даласын шарпығаны мәлім. Мұның бәрі қазақ жері бұйығы тіршілік кешіп, былайғы дүниеден мүлдем оқшау қалды деген кейбіреулердің ұшқары пікірлерін жоққа шығарады. Қара қазандай қайнап жатқан елдің әлеуметтік тіршілігін, әсіресе халықтың өмір сүру үшін күрестегі емшілік, елдік дәстүрлерін сол кездегі орыс зерттеушілері шама-шарқынша жазып қалдырды, дала пәлсапасын тамсана қағазға түсірді.

XIX ғасырдағы қазақ тұрмысын жан-жақты зерттеген Ипполит Завалишин: «Қазақтар суық тиген, т.б. ауруларды емдегенде меңсіз қара ешкіні сойып, оның терісін сыпырып

алған бетте, жылуы қайтпай тұрып ауру адамның жалаңаш денесіне жабады. Оның ішкі органдарымен (негізі өкпесімен) ауырған адамды сабалап, ұшықтайды. Науқасқа сол малдың етін, сорпасын беріп емдейді», деп жазды (Завалишин, 1868: 126).

Орыс географиялық қоғамының мүшесі, саяхатшы А.И. Левшин «Описание киргиз-кайцакских орд и степей» деген 1832 жылғы еңбегінде: «Біреулерінің негізгі емдеу әдістері ауруды алдау-арбау, халықты жоққа сендіру болғандықтан оны көз бояушы, гипноздарға-психотерапевке жатқызады, екінші топтағыларға олар негізінен өсімдіктен және басқа заттардан жасалған препараттарды емге қолданғандықтан оларды «дәрігерлер» деп атайды. Ол емшілердің алдау-арбау, дінге жүгіну секілді емдік әдістерін қолданатындарымен қатар, ботаника және химиядан хабарлары болған, өздерінше дәрі жасап, емге пайдаланған», – деп тәуіптердің емдеу әдістеріне талдау жасайды (Есембаев, 2018: 7-8).

Ырғызбай атамыз – Найманның қыржы руынан, оның ішінде Жиен табынан шыққаны белгілі. Ел аузындағы аңызға және Әулиенің алтыншы ұрпағы болып келетін Күлзада Мамырбекқызының айтуынша, Ырғызбайдың інісі Наурызбай, әкесі Досқана, Наурызбайдың Алдияр есімді баласы да жаугершілікте жаудың қолынан мерт болыпты. Соған қарағанда, XIX ғасырдың бас кезіндегі Ертіс, Қалба елінің дүрбіттермен болған соғысында қаза тапқан тәрізді. Шежіре таратушылар Ырғызбай ата-тек, үрім-бұтағын былайша таратады. Досқанадан – Ырғызбай, Наурызбай, Өтебай, Қадыр, Меңдібай, Арық туған. Ырғызбайдың өз кіндігінен – Төлеке, Кенжалы, Елемес, Шолақ, Қарабас, Есенаман, Бердібай, Әлібек тарайды. Бүгінде алтыншы, жетінші буындағы ұрпақтары өмір сүруде. Осы балалардың ішінен емшінің «Ақмартуы» кенже ұлы Әлібектен туған немересі Мамырбайға дарыпты деседі. Ырғызбай атаның әшекейлі жуан сарыала қамшысы осы немересінің үйінде бертінге дейін сақталыпты. Ол кісінің тәуіпшілігін, мұнан басқа Көнші руындағы жиені Бөдес те ұстанған екен. Бөдес бабамыздың зираты Көкпекті ауданындағы Болышевик кеңшарында. Кейінгі жылдары оның ескі зираты қайта жөнделіп, ас беріліпті. Бүгінде сол зиратқа ауырып-сырқағандар ақтық байлап, түнеп жүреді екен.

Ал Кенжалы есімді ұлы қара қылды қақ жарған әділдігімен аты шыққан би болды. Тобықтыныңаға сұлтаны Құнанбаймен замандас адам. Әрі Құнанбай қыржы ішінде Айдос деп аталатын елге құда болып келеді. Заманында Құнанбайдың бетіне тура келіп, тік қарайтын адамдар өте сирек болған ғой. Ал Кенжалы би болса одан ықпай да, кішіреймей де, айтарын майдалап, тұспалдамай да, тура, өткір айтқан. Баяғыда Найман мен Тобықты руларының арасында үлкен жиын болып, екі жақ «Қарғыба-Базар» өзенінің бойында бас қосыпты. Оған найман жағынан Тана би, тобықтыдан аға сұлтан Құнанбай шақырылыпты. Сөзден ұтпақ болып Қүнекең өзінің бір пысық жігітін шақырып алып:

– Тана биге барып сәлем бер және мына бір төрт сөзімнің шешімін ала кел, – деп былай жұмбақтайды: *Жақын не? Алыс не? Арзан не? Қымбат не?* Жігіт Тана биге есік сыртында дәрет алып отырғанда сәлем беріп Құнанбайдың жұмбағын айтады. Сонда Тана бидің қасында орамалын ұстап тұрған қатпа қара жігіт: – Тәйірі отыз жыл аға сұлтан болғанда соны білмей жүр ме, Танекемнің басын ауыртпай-ақ мен шеше салайын, – деп тапқақтай жөнеліпті: *жақын – ажал, алыс – махшар, арзан – пәле, қымбат – шындық*, бар осылай жеткіз депті.

Құнанбай қажы жігіт аузынан бұл сөзді естігенде, найман Ырғызбай атам аттас атадан, ақылды бір ұл туды деп еді, бұл сол болар-ау деген екен. Сөйтсе, ол – қара шешен атанған Кенжалы би екен (Смағұлов, 2004: 209).

Әулиенің емшілік қызметі

Адамзат баласы сонау ерте заманнан бері түрлі аурулардан қорғанып, денсаулығын нығайтуға баса көңіл аударып келеді. Тіршілік үшін күресте түрлі ауруларға қарсы тұру үшін адам баласы негізінен табиғат мүмкіндіктерін пайдалануға тырысқан. Бұған адамды өзін-өзі қорғау сезімі итермелеп, әртүрлі аурулардан емделу тәсілдерін біртіндеп меңгере бастады. Сөйтіп олар мыңдаған жылдар ішінде бірте-бірте үлкен тәжірибе жинақтап, білгендерін ұрпақтан-ұрпаққа қалдырып отырды. Осы ұлы миссияны атқаруда халық арасынан шыққан емшілердің еңбегі орасан зор. Емші – өзінің табиғи қабілеті мен тәжірибесіне сүйеніп, әртүрлі ауруларды емдеумен айналысатын адам. Қазақ халқы арасында ерте кезде

шиппагерлік қызмет атқарған адамдарды емші деп атады.

Емшілік – кәсіп емес, ол адамға ең алдымен Алладан, одан кейін атадан балаға қанмен берілетін ерекше қабілет. Кейбір жағдайларда оған ынталы адамдар түрлі білім көздерін өз бетімен ізденіп, оқып-үйренуі арқылы да қол жеткізе алады. Сондықтан кез келген адам емші бола алмайды. Емшіліктің тарихы өте терең. Сонау есте жоқ ескі замандарда-ақ, бойында ерекше қасиеті бар мұндай адамдарды халық құрмет тұтқан, есімін аңызға айналдырып отырған. Өйткені емші науқас адамның тәніндегі белгілі бір ағзасын ғана емес, оның жанын да емдеп, сауықтыра алатын өзгеде жоқ үлкен құдіретті күштің иесі ретінде танылған. Оның құпиясын ғылым мен техника дамыған бүгінгі заманда да ғалымдар әлі толық ашып бере алған жоқ. Еуразияның кең байтақ даласында көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан қазақ халқының да игерген кәсібі мен мекен еткен жерінің табиғатына сай, өзіндік емдеу тәсілдері де, қоршаған ортасы мен қоғамы тудырған ерекше қабілетке ие емшілері де болды. Сондай тума таланттардың бірегейі – XIX ғасырдың алғашқы жартысында еліміздің шығыс өңірінде емшілікпен айналысқан, көріпкел Ырғызбай Досқанаұлы.

Адамзат тіршілігінде өсімдіктер дүниесінің маңызы өте айрықша. Бағзы заманнан-ақ ата-бабаларымыз өсімдіктерді зерттеп, танып-біліп, оларға ат қойып, жеміс-жидектерін, дәндерін азыққа, жапырақ, сабақ, гүл тамырларын дәрі-дәрмекке, тері илеуге, түрлі нәрселерді бояуға пайдаланған. Өсімдіктер – оттегін бөлуші, табиғат көркі, дәрілік шикізат, мал азығы, тағамдық өнім. Алайда өсімдіктердің ішінде улылары да аз емес. Оны тұрғын халық білмесе, малдарын, өздерін уландырып алуы да мүмкін. Мал бағумен ықылым заманнан айналысқан қазақ халқы шөптердің, жалпы өсімдіктердің емдік, дәрілік қасиеттерін ертеден білген. Сөйтіп ел арасында ауруға шалдыққан адамдарды дәрілік өсімдіктермен емдеу ілгеріден-ақ кеңінен таралған.

Ертеде өмір сүрген әл-Фараби, Әбу Әли Ибн Сина, Баруни әл-Джурани және орта ғасырларда өмір сүрген тағы да басқа Шығыс ғалымдарының қазақ халық медицинасының дамуына, әсіресе, дәрілік өсімдіктерді танып пайдалануына еткен ықпалдары зор болды. Әр облыстың, аймақтың халқы дәрілік өсімдіктердің әртүрлі қасиеттерін

өздерінше пайдалануы да мүмкін. Оның да жөні бар, өйткені кейбір өсімдіктердің бірнеше түрлі қасиеттері бар. Қазақ емшілерінің ауру-сырқаулармен ұзақ жылдар күресу барысында қолданып келе жатқан алуан түрлі дәрі-дәрмектердің қайнар көзі – ұлы табиғатты өсімдіктер дүниесі. Өсімдіктердің сабағы, тамыры, гүлі, жапырағы, қабығы, жемісі, шөйірі және тұқымнан дәрі-дәрмек жасалады. Қазақ емшілерінің қолданатын дәрілерінің басым көпшілігі – өсімдіктер. Өсімдіктердің әрбір бөлігінің, мәселен, тамыр, сабақ, жапырақ, гүл, жеміс, тұқымдарының дәрілік қуаты әртүрлі болып келеді. Сондықтан оларды емдік қуаты ең күшті болатын мезгілде жинағанда ғана сапалы дәрі-дәрмек алуға болады (Алтынбаев, 1992: 161-164).

Ертедегі египеттіктер *арша, анис, алоэ, қараған, көкнәр, зығыр, жалбыз, тал, медуница, лотос* тәрізді өсімдіктердің шипалық қасиетін ежелден біліп, пайдаланған. Ғажап сиқырлы күші бар шөптермен Үндістанның аты шыққаны мәлім. Бұдан 4 мың жыл бұрын үндістандықтар 760 түрлі дәрілік өсімдіктерді халық емінде қолданғаны жөнінде деректер бар. Ал енді Қытайда дәрілік өсімдіктер жөніндегі алғашқы кітап 5 мың жыл бұрын жазылыпты. Орта ғасырларда өмір сүрген белгілі ғалым Парацельстің ерте заманнан келе жатқан ілімге сүйеніп айтқан тұжырымдамасында: «Емдік өсімдіктің пішіні, түсі, дәмі мен иісі аурудың сипатына сай келуге тиіс». Яғни, сарғайып ауырғандарды сары түсті өсімдікпен, бүйрегі ауыратындарды жапырағы бүйрек тәрізді өсімдікпен емдеу қажет» деген.

Қазақтардың *қылшадан* дәрі жасауын басшылыққа алып, П.С. Моссаетов 1924 жылы Қазақстанда өсетін қырықбуын қылшасының шипалық қасиетін ашып берді. Халық емшілерінің озық тәжірибесінен қазақ даласында осындай дәрілік өсімдіктерді жетік меңгеріп, онымен малды да, адамды да емдеп, жаза алған атақты тәуіптер көп болмаған. Солардың ішіндегі бірегейі – осы *Ырғызбай емші Досқанаұлы*. Ырғызбай ата бала жасынан емдік шөптерге үйір болса керек. Емші шипалы тамыр – шөптерді жаз, күз айларында, әбден толысып-жетілген уақытында жинаған. Әрине, әрбір шөптің теру тәсілі мен сақтау ережесі бар ғой. Мысалы, бір шөпті таңғы шық кеппей тұрып жинау қажет болса, екіншісін тек қана кешкілік терген дұрыс. Әрі оларды шілінгір

аптапта тамырынан ажырату оның емдік қуатын әлсіретеді. Әйгілі емші өсімдіктердің шипалы тамырларын жаңбырдан кейін, қараңғы түсе жұлып жинаған да, күн сәулесі түспейтін көлеңкеде, самал есетін, тыныс алатын арнайы орындарда кептіріп, дайындап отырған.

Ырғызбай емшінің кезінде өзінің айтуы бойынша, кейбір шөптер мен тамырлар аралас кептірілсе, сақталса күш-қуатын жоғалтады екен. Ол сол себепті шөп, тамырларды бөлек-бөлек сақтайтын үш қанат күркені алдынала дайындап, оған сөрелер орналастырған, қапшықтар мен қалталар әзірлеп, оны керегеге іліп қойған. Емшінің шипалы өсімдіктерден дәрі-дәрмек жасайтын ыдыстары мынандай болыпты: ағаш тостағандар мен шойын шөңкелер, күмістегештер мен мүйіз тостағандар, аршаға ысталған мойнақ торсықтар мен жез құтылар, емдік майларды сақтайтын сүйек ыдыстар, сұйық және тұнбаларды құятын басқа да қажетті заттар. Дәрі-дәрмектердің мөлшерін анықтайтын нәзік таразысы да болыпты. Дәрі-дәрмектер дайындау барысында Ырғызбай ата жылқының қылы мен түйенің шудасын, тарамысты да пайдаланыпты. Бір өкініштісі, емшінің осындай қымбат мұралары отызыншы жылдары жоғалыпты (Смағұлов, 2004: 209).

Аңызға сенсек, бір рет Шәуешек жақтан бір қарт емші оның үйіне келіп, Тарбағатайдың теріскейіндегі күн түспейтін сулы қойнауларында емдік қасиеті өте күшті адам бейнелі *адамтамыр* болатынын, хансулардың оны *женьшень* деп атайтынын, осы кісішөпті іздеп табуын өтінеді. Ырғызбай емші оны көп жыл бойы іздеп, ең соңында Түйемойнақ шыңының сулы жықпылынан табады. Тапқанда оны көктемде танып, өскен орнын белгілеп алмасаң – жоғалтып алғаның. Өйткені оның басқа шөптердің қалқасын сағалайтын, кейде орнынан жылжып кететін биологиялық қасиеті бар. Сондықтан көктемде орнын белгілеп, жаз ортасында үстіне қазан төңкереді. Күзде әбден пісіп жетілгенде, үстіндегі қазан өзінен-өзі аударылып қалатын болыпты. Қазып алатын нағыз уақыты да осы кез болса керек. Сөйтсе, ол жасылтам жапырақтары жайылған, қызғылтым сабағының ұшында шоқ жемістері мөлдіреп тұрған, бәкене бойлы ерекше өсімдік екен (Шыныбаев, 2017: 120).

Ырғызбай емші шипалы өсімдіктердің гүлінен, жапырағынан, тамырынан дәрі-дәрмек жасағанда олардың қандай ауруға

қолданғанда ем болатынын табиғи түйсікпен біліп, дамытып отырған. Емшінің үйінен қысы-жазы *кенеқұнжыт, түймешетен, адыраспан, долана, көккөкіре, суқалампыр, қарандыз, киікот, шайқурай, тікенжиде, тәуіндәрі, томардәрі, қасқыртамыр, мыңжапырақ, жаушүмілдік* тәрізді өсімдіктер үзілмеген. Ол улы шөп тамырларды аса сақтықпен жіңішке ауруларына, тері ауруларына және күйікке қолдана біліпті. Аурулардың тамырын ұстап, сырқатын айна-қатесіз білген, бет-әлпетіне, алақаны мен тырнағына қарап, тамырын ұстап ауру түрін де ажыратқан.

Медицинасы дамымаған сахарада осындай ерекше қасиет иесінің пайда болуы Құдай тағаланың көшпелі жұртқа сыйлаған шексіз тартуы болды. Ол бір өзі сегіз қырлы, бір сырлы дәрігер болған: әрі терапевт, әрі оташы, сылап-сипап уқалаушы, яғни массажист, емдік шөптерді жинап дайындайтын фармацевт және т.б. күрделі ем-домдар жасап, алдынала болжайтын көріпкел ретінде де танылған. Сырқат адамдарды тегін емдеп, байлардың берген сый-сияпатын жетім-жесір, жоқ-жітіктерге үлестіріп отырған.

Дала дәрігері емдеп, ауруынан құлан-таза жазылған адамдардың атақ-абыройы жер жарады. Ырғызбай Абайдың атасы Өскенбай биді де емдеген екен. Сол қызметіне ризашылық ретінде Ырғызбай әулиенің інісіне Өскенбай би өз қарындасын берген екен. Бұл құдандалық Құнанбай қажымен арадағы тығыз қарым-қатынасқа ұласқан. Шынында да 1833 жылы шешек ауруына шалдыққан Құнанбайды арнайы шақыртумен Шыңғыстауға барып түрлі шөптермен емдеп жазып, өлім аузынан алып қалған Ырғызбай әулие болатын», – деп жазады (Смағұлов, 2004: 210-211).

Академик Ғарифолла Есім: «Ырғызбай әулиеге ғылыми тұрғыдан баға беру аса қажет. Егерде Ырғызбай емшіге ғылыми тұрғыдан баға берілмесе, ол шамандық, бақсылық деңгейінде қалып қояр еді. Ырғызбай – емші, әулие адам. Әулиелік ғылыми ұғым емес, ол – ғылымнан тыс. Мүмкін, биік ұғым. Оны біз сакральді тылсым көрініс дейміз. Мүмкін. Бірақ Ырғызбай емшіге ғылыми түрде баға беру қажеттілігі оның ондаған мүмкін жүздеген адамдарды дертінен сауықтырып қатарға қосуы. Бұл – тәжірибе. Осы тәжірибе арнайы білімі бар ғалым адамдар жағынан түбегейлі зерттелуі керек. Аңыз әңгіме бір басқа, дертінен жазылған адамдар бір басқа.

Менің ойымша: Ырғызбай әулиенің басы қазіргі заманауи талаптарға сай қалыптасып келе жатыр. Бірақ бір мәселе әлі шешімін таппаған. Ол сіз сауал етіп қойып отырған емші Ырғызбай әулие қызметіне ғылыми баға беру. Осы мақсатта атқарылатын істер: *Біріншіден*, Ырғызбай әулие жатқан өңірді қазіргі заманға сай неше түрлі өркениеттік генетикалық, технологиялық, т.б. тәсілдерді қолданып зерттеу (топырақты, суды, ауаны зерттеу сынды мәселелер). *Екіншіден*, Ырғызбай әулиенің тегін зерттеу, оның емшілік қызметінің тарихын анықтау. Қандай емдер Ырғызбай әулие-емшіге қатысты. Қандай емдер өзгеше талаптарды қажет етеді. Осы мәселені тарихи генетикалық, биологиялық, био-физиологиялық негіздерде қарастыру қажет. *Үшіншіден*, Ырғызбай емшінің емшілік қызметінің «ғылыми паспортын» жасау керек. Сонда жоғарыда айтылатын мәселелер нақты шешімдерін табуы қажет. Ырғызбай әулие есімі шартарапқа тарағанда ондағы адамдар осы «ғылыми паспортты» қажет етеді. Аңыздан ақиқат іздейді. Сонда айтатын нақтылы ғылыми деректер болуы керек», – деген концептуалды пікірлерін ұсынады (Ырғызбай, 2018: 169-170).

Әулие Ырғызбай ата мәдени-тарихи кешендері

Әулиенің басына ең алғаш 1902 жылы ұрпағы Шыныбай Жәнібекұлы зират тұрғызады. Алайда, уақыт тас бейітті тоздыра бастаған. Сол себепті 1956 жылы Көкпекті кеңшарындағы Биғаш ауылының Аққазы Жыбыраев бастаған бір топ тұрғындары төрт құлақты үлкен зират көтереді. 1966 жылы әулие атаның тікелей өз ұрпақтары бұрынғы Ерназар ауылдық Кеңесінің тұрғындары: Ахметкәрім Шалов ұйымдастырушы, Омарбек, Құрмаш, Отарғали, Қасым, Керейхан, Тайпақ, Смағұл, Бақты, Иманғали, Жақсылық сияқты ақсақалдар қолдап, ескі тас бейіт қайта көтерілді. Басына келіп түнеп, тамақ ішетін үй салынды. Одан кейін Ырғызбай атаның басына құлыптасты 1975 жылы Тағабаев Құнанбай ақсақал өз қолымен қояды. 1990 жылдың жазында Ақсуат, Көкпекті аудандарының өкілдері күш біріктіріп, Ырғызбай атаның басына кәдімгідей сәулетті мазар орнатылды. Қасындағы кісілер жататын үйге қосымша құрылыстар салынды. Ол кезде кесене силикат кірпішпен қапталған

еді. Силикат кірпіштің жарамдылық уақыты қысқа болғандықтан кесененің іргесі жаңбыр мен желдің әсерінен мүжіліп тоза бастаған еді (Шыныбаев, Кенемолдин, 2015: 240).

Ата кесенесі

2014 жылы Дүниежүзілік қазақ күресі федерациясының вице-президенті Бәделхан Камалханұлының тікелей атсалысуы және демеушілігімен осы әулие Ырғызбай атаның бұрынғы ескірген зиратына қайта жаңғырту жұмыстары қолға алынып, орнына қызғылт гранит тастармен қаланған, сәулеті ерекше көз тартатын, шығыстық архитектуралық үлгідегі әдемі, биік мұнаралы кесене бой көтерді. Кесенеге қажетті барлық материалдарға Сабуровтар әулеті иелік ететін «Ағзам» асыл тұқымды жылқы зауыты демеушілік жасайды. Негізгі құрылыс материалдары – қызыл және жасыл гранит тастар 1100 шақырым жердегі Баянауыл жерінен әкелінген.

Ырғызбай ата кесенесінің архитектуралық үлгісі Сырдария сағасындағы, маңдай беттегі кіреберісте екі ойығы бар, екі камералы ескерткіштердің дәстүріне жатады. Бұл кесененің сырты 6,5х6,4 метр болатын, тік төрт бұрышты қызыл гранит тастармен қапталған. Жалпы кесене порталды-күмбезді, екі камералы болып келеді. Кесененің бұрыштары әлемнің төрт бұрышына қарай бағытталған. Жерлеу камерасы кіреберіс оңтүстік қабырғаның ортасына қойылған. Осы дәлізден жерлеу камерасына кіретін есіктің батыс және шығыс қабырғаларында пішіндері үшбұрышты терезелер жасалған. Кіреберіс бөлменің қабырғасы – 2,8х2,0 метр. Тас сандықшаның өлшемдері – 3х1,2 метр. Қызыл мрамордан жасалған «Әулие Ырғызбай» деген жазуы бар қасбеттің биіктігі – 3,4 метр. Қабырғасының биіктігі – 3 метр, ал алдыңғы екі мұнараның биіктіктері – 3,7 метр, артқы екі мұнараның биіктіктері – 2,4 метр. Кесененің күмбезінің төбесінде орналасқан «аймен» бірге қосқандағы, жалпы биіктігі – 9,2 метр. Кесене әшекейлі тас қалауымен безендірілген. Төменгі жағы таған ретінде, жасыл түсті граниттен жасалған. Өз кезегінде осы палитра ескерткішке керемет өң береді. Күмбездің жоғарғы жағында жарық түсіп, ауа алмасып тұру үшін төрт саңылау жасалған (Анаш, 2015: 11).

Ырғызбай әулие кесенесі

Irgizbay aulie mausoleum

Көріпкел мешіті

2008 жылы Лиза қажы Мешітбайқызының ұйымдастыруымен кесене жанында сәулетті мешіт бой көтереді. Оның жобалық жұмысына белгілі кәсіпкерлер Жомарт Мұхаметсайдиұлы Сәдуақасов, Асқар Жолдахметұлы Аманжолов, Руслан Сайд-Әлиұлы Баширов сынды азаматтар атсалысты. Атымтай жомарт азаматтардың қаржысымен салынған мешіттің қыш кірпіші сонау Хиуадан әкелінген екен. Алғашында шеберлер кесене аумағында электр қуаты жеткіліксіз болғандықтан, ерекше кірпішті 30 шақырым жердегі Қожакелді ауылында ойып, қажетті мөлшерде пішініне келтіріп отырған. Оюлы өрнектермен нақышталған қыш кірпіштер мешіттің ішіне де сыртына да ерекше өң береді. Мешіт құрылысының ұзындығы мен еніне қасиетті жеті саны таңдап алыныпты. Зәулім күмбезі мен төрт мұнарасы алыстан көз тартады. Жаз бойы мешіттің дауыс зорайтқышы арқылы кең далаға Құран аяттары әуезді үнмен тарап жатады екен. Мешіттің

кіреберісіне қарлығаш ұя салыпты. Жалпы, бұл кешенді қарлығаш ұя салған мекен деуге болады. Қарлығаштар жылда жаңылыспастан тура 3-4 мамырда ұшып келіп, мазар мен мешіт күмбездерінен бастап, кітапхана, музей, қонақүй шатырларына дейін ұя салған (Анаш, 2015: 11).

«Дала даналары кітапханасы»

Мешіттен кейін оның жанына «Дала даналары кітапханасы» атты ғимарат орын тепкен. Бұл кітапхананы Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің бұрынғы ректоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор Мейір Ғарифоллаұлы Ескендіров салып, әрі түрлі экспонаттар, ғылыми және сирек кездесетін құндылығы жоғары кітаптармен жабдықтап атсалысыпты. Бүгінгі күні 3 мыңнан астам кітап қоры жинақталған кітапханада өте сирек кездесетін кітаптар сақталынған. Соның ішінде екі ғасыр бұрын жарық көрген көне қисса-дастандар, араб қарпімен, қадымша жазылған Құран-Кәрім және әдебиет, тарих, медицина,

әулиелік туралы, халық емшілігі, сондай-ақ орыс тіліндегі әдеби шығармалар да жинақталыпты. Әбу Әли ибн Синаның 1954 жылы Ташкентте жарияланған кітабы да кітапханадан орын алыпты. 2013 жылы 5 қыркүйекте ашылған бұл кітапхананы ғалым Мейір Ғарифоллаұлы жеке қаражатына салдырған. Кітапхананың оқу залы арнайы келушілерге қызмет етуде. Зиярат ете келген жұртшылық осы орынға бас сұғып, өзін рухани тұрғыдан байытады. Кітапхана қорына әр жылдары еліміздің басшылық қызметіндегі азаматтарымыз да, атап айтар болсақ, Премьер-Министрдің орынбасары лауазымын атқарып жүрген кезінде Бердібек Сапарбаев, Президент Кеңесінің бастығы Махмұт Қасымбеков, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры Ерлан Сыдықов, ақын, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Несіпбек Айт сынды тұлғалар мен өңірдегі Семей қазақ гуманитарлық-заң университеті, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Семей көпсалалы колледжі сияқты жоғары және орта оқу орындарының жетекшілері жеке қорларындағы сирек кездесетін кітаптарды сыйға тартқан. 2015 жылдан бастап, кітапханаға арнайы кітапханашы штатпен бекітіліп, картотека арқылы жүйелеу жұмыстары жүргізілуде (Анаш, 2015: 12).

«Аманат» музейі

Кешендегі төртінші ерекше нысанның бірі ол – «Аманат» музейі. Музейдің бір ерекшелігі сол, табиғи тастан қаланып салынған, екі қабатты етіп тұрғызылған. Жалпы ұзындығы 63 метр аумақты қамтиды. Бұл – Мұхаммед Пайғамбарымыздың (с.ғ.с) құрметіне және Ырғызбай әулие жасаған пайғамбар жасына сәйкестендіріліп жасалыпты. Аталған кешенді бұрынғы Мәжіліс депутаты, белгілі кәсіпкер Ерболат Әпсәламов тарту еткен. Музей алдына Күмісті жайлауынан табылған таңбалы тас қойылған. Қазіргі уақытта музейдің бір қабаты түрлі заманның жәдігерлеріне лық толы. Ерекше энтузиаст, коллекционер Болат Құнанбайұлының 20-ға жуық еліміздің түпкір-түпкірінен, антикварлық дүкендерден, шетелдерден жинаған және кешенге келуші қонақтар сыйлаған 2 мыңнан астам жәдігері кез келген адамның қызығушылығын оятады, көңілін сүйсіндіреді. Музейге кіріп келген адам ең бірінші еліміздің рәміздерімен танысады.

Мұндағы экспозициядан орын алған көк байрақтың да өзіндік тарихи мәні бар екен.

Белгілі боксшы Қанат Назарұлы Ильясов 2002 жылы Кубаның Сантьяго қаласында жастар арасында өткен әлем чемпионатына жолдама алғанда кесенеге келіп, атаға зиярат етеді. Түсінде әулие аян беріп, ақ шың басынан көрінеді. Дүбірлі жарыстан әлем чемпионы болып оралған ол шаршы алаңда көтерген көк байрақты кесенеге сыйға тартады. Міне, сол жеңіс туы музей төрінен орын алыпты. Ал музейге кіреберісте «Машалла» деген сөз ағаштан ойылып бедерленіпті. Болат Құнанбайұлы пәкістандық Бәкар есімді хафиз (Құран-Кәрімді жатқа білетін әрі сақтаушы адам) жігіттің кесенеге арнайы келіп, екі күн бойы Құран аударғанын жеткізді. Семей медициналық университетінде оқыған Бәкар кесенеге келушілерге әулиелік қасиет жөнінде саты-сатысымен түсіндіріп берген екен. Хафиз сыйлаған «Машалла» сөзі таңбаланған картинаның үлкейтілген нұсқасын жергілікті шеберлер жасап шығыпты. Сондай-ақ музейде жеті саты, жеті терезе бар. Бұл да қазақтың қасиетті санына орай ойластырылып жасалған. *Көне астау, ағаштан және тастан жасалған қол диірмендер, кебеже, құмған, шойын үтіктер, жез самауырлар, келі-келсаптар сынды тұрмыстық дүниелер, түйе шекпен, қасқыр ішік, жарғақ іспетті ата-бабаларымыздан қалған киім-кешек, сүйектен жасалған қамшы, көне үзеңгілердің түр-түрі, оның ішінде сүйектен, күмістен жасалып, оюланған сәндік үзеңгілер, құйысқан, өмілдірік сияқты ат әбзелдері, күміс жүзік, шолпы, сырға сынды әшекей бұйымдары, 1841 жылы шыққан шиті мылтық, шоқпар, садақтың адырнасы іспетті қару-жарақ, тайтұяқ өлшемі, ұста көрігі, бүркіттің балдағы сынды заттар этнографиялық құнды жәдігерлер санатында.*

Қымбат жәдігерлердің бірі – Нұғыман болыстың алтын жіппен тоқылған *парсы кілемі*. Кілемді оның жиендері әкеп тапсырыпты. Сондай-ақ, Базар болыстың 1870 жылы Қытай елінен алдырған қазаны да құнды жәдігерлер қатарынан орын алған. Меккеден, Түркістаннан, Отырардан, Хорасаннан, Мойынқұмнан, Маңғыстаудан, Саураннан жеткізілген бірқатар жәдігерлердің өзі бір төбе. Қасиетті қазақтың *қара домбырасының* түрлері де бір бұрыштан орын тепкен. Сүйек домбыра, қос домбыраның бірінің шанағына: – Өмірді үлкен домбыра деп білем мен, Егіз туған екі ішekten

тұратын. Бірі – қайғы, қабағында түнерген, бірі шаттық, әлдилеген мұратын, – деген Төлеген Айбергеновтің жыр жолдары жазылуынан-ақ Болат ағамыздың музейді жасақтаудағы ілтипатты ізденісін тануға болады. Сондай-ақ, қазақтың бүкіл хандарының бейнелері тізбектеле ілініп, қазақ халқына сіңірген еңбектері тәптіштеліп айқын жазылыпты. Патшалық Ресей мен Кеңестер Одағы кезіндегі түрлі байланыс құралдары, қақпан, патефон, радио, ескі шабадан, көне фотоаппарат, таразы кірлері, жазу машинкалары да өткен дәуірдің тынысынан құпия сыр шертетіні анық (Анаш, 2015: 12).

Қорытынды

Бүгінде әулие Ырғызбай атамыздың есімі шартарапқа әйгілі. Сүйегі жатқан жер ел құрметтейтін, ауырып ем іздегенде көңілге демеу, дертке шипа тілеп келетін қасиетті

киелі орынға айналды. Жыл сайын мұнда жалпы саны 5 мыңнан астам адамдар тәу етеді. 2017 жылы қыркүйек айында Ырғызбай Досқанаұлы атындағы мәдени-тарихи кешені толық мемлекеттің қарамағына алынды. Бұған дейін 20 жылдай Сабуровтар әулеті демеушілік көмегімен жаңғырту жұмыстарын ұйымдастырып, мемлекетке еш ақысыз өткізіп берді. Елбасының «Рухани жаңғыру: Болашаққа бағдар» атты мақаласы аясында Семейдегі Шәкәрім атындағы университеттің ғалымдары көптеген игілікті шаралар мен ізгі жаңалықтарға мұрындық болды. Соның бірі бұрынғы ректор Мейір Ғарифоллаұлы Ескендіровтің жетекшілігімен 2018 жылы жарық көрген «Ырғызбай әулие кітабы». Сонымен қатар Ақсуат ауылындағы стадион Ырғызбай атын иеленіп, Әулие атамыздың құрметіне қазақ күресінен Әлемдік Гран-При турнирі жетінші мәрте өткізіліп, дәстүрге айналды.

Әдебиеттер

1. Ырғызбай әулие кітабы. – Семей: «BasPrint», 2018. – 187 б.
2. Қанафин Н. «Атақты емші Ырғызбай еді...» // Денсаулық сақтау, 1992. – № 3-4. – 14-15 бб.
3. Завалишин И. Описание Западной Сибири. III-том. – Москва. 1867. – 126 с.
4. Есембаев Ғ.Ғ. Ырғызбай әулие // «Ана тілі» газеті, 1 наурыз 2018 ж.
5. Смағұлов Т. Найман Мәмбетқұл және Ырғызбай әулие әулеттері. Семей, 2004. – 284 б.
6. Алтынбаев Қ. Ырғызбай әулеті және Найман елі // «Семей таңы», 1992, 11 шілде. – 161-164 бб.
7. Шыныбаев Қ., Кенемолдин М. Қыран тағдыр. – Өскемен: Шығыс ақпарат баспа үйі, 2015. – 424 б.
8. Шыныбаев Қ. Әулие Ырғызбай Ата. // Тарихқа толы Тарбағатай (II т.). – Алматы, 2017.
9. Анаш Д. Көріпкел // Егемен Қазақстан. – 2015. – 21 наурыз, – №3. Б.12.
10. Алтынбаев Қ., Жұмахан Е. Ақсуат. Құнарлы топырақ, құдіретті ұрпақ. – Алматы: Ер Дәулет, 1998. – 288 б.

References

1. The book of Saint Irgyzbai. – Semey: «BasPrint», 2018. – 187 p.
2. Kanafin N. «The famous healer was Irgyzbay ...» // Health, 1992. – № 3-4. – P.14-15.
3. Zavalishin I. Description of Western Siberia. Volume III. – Moscow. 1867. – 126 c.
4. Esembayev GG Saint Irgyzbai // «Ana tili» newspaper, March 1, 2018.
5. Smagulov T. Saints dynasties NaimanMambetkul and Irgyzbai. Semey, 2004. – 284 p.
6. Altynbayev K. Irgyzbay dynasty and Naiman country // «Semey morning», 1992, July 11. – pp. 161-164.
7. Shynybayev K., Kenemoldin M. The fate of the eagle. - Ust-Kamenogorsk: Eastern Information Publishing House, 2015. – 424 p.
8. Shynybayev K. Saint Irgyzbay Ata. // Tarbagatai full of history (vol. II). – Almaty, 2017.
9. Anash D. The seer // Sovereign Kazakhstan. 2015. March 21. – №3. B.12.
10. Altynbayev K., Zhumakhan E. «Aksuat. Fertile soil, powerful generation». – Almaty: ErDaulet, 1998. – 288 p.

Хасенов С.С.

Национальный музей Республики Казахстан
г.Нур-Султан, Казахстан
e-mail: syrymhasenov22@gmail.com

АУЛИЕ ЫРГЫЗБАЙ ДОСКАНАУЛЫ И ЕГО ЦЕЛИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В статье подробно рассказывается о жизни и загадочных качествах казахского святого, ясновидящего и мудреца Иргызбая Досканаулы. Исторические данные о жизни и времени Иргызбая Досканаулы представлены по-новому, в отличие от существующих канонических исследований. Кроме того, научная концепция историко-культурных комплексов, построенных для святого, была написана с учетом его ясновидящих способностей.

Ключевые слова: Святой, народный целитель, мавзолеей, мечеть, библиотека, народная медицина, фармацевт.

Khasenov S.S.

National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan,
e-mail: syrymhasenov22@gmail.com

AULIE IRGIZBAY DOSKHANULY AND HIS HEALING ACTIVITIES

The article deals with detailed information about the life and mysterious qualities of the Kazakh saint, seer and sage Irgizbay Doskhanauly. Historical data on the life and time of Irgizbay Doskhanauly are presented in a new way, in contrast to the existing canonical studies. In addition, the scientific concept of the historical and cultural complexes built for the Saint was written comprehensively according to his seer properties.

Keywords: Saint, folk healer, mausoleum, mosque, library, folk medicine, pharmacist.